

דף הרחבות לנושא –

מאבות מלאכות שבת (שיעור 10)

מלאכות בורר – תערובות שאין בהפרדתם מלאכת בורר

שיעור מספר 60

❖ “בין הגיתות” – השמרים והיין מעולם לא נפרדו

זעירי ביאר שההיתר לשמר את היין על שמריו הוא “בין הגיתות”. רש”י מפרש –

רש”י מסכת שבת דף קלט עמוד ב

בין הגתות שנו - שכל היינות עכורין, ושותין אותן בשמריהם, הלכך: אין כאן תיקון, דבלאו הכי משתתי.

הרמב”ם, לעומת זאת, מבאר אחרת –

רמב”ם הלכות שבת פרק ח הלכה יז

יין מגתו, כל זמן שהוא תוסס, טורף חבית בשמריה ונותן לתוך הסודרין, שעדיין לא נפרשו השמרים מן היין יפה יפה, וכל היין כגוף אחד הוא

❖ האוסרים לסנן יין נקי במסננת ייעודית – שיטת הרמב”ם?

משנה מסכת שבת פרק כ משנה ב

נותנין מים על גבי השמרים בשביל שיצלו ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית

מדוע מותר לסנן את היין בסודר או כפיפה מצרית? זעירי מעמיד את המשנה בין צלול –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלט עמוד ב

גמרא. אמר זעירי: נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש. אבל עכורין – לא

אך אם זעירי מעמיד את המשנה, נראה לכאורה שיש חוסר-דיוק קל בדבריו. במשנה הותר לסנן בסודר או כפיפה מצרית. כלומר, לא בכלי סינון ייעודי. זעירי מתיר לסנן את היין במשמרת!

נראה שנקודה זו נוגעת בנקודה אחרת בהמשך הסוגיה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלט עמוד ב

מסננין את היין בסודרין. אמר רב שימי בר חייא: ובלבד שלא יעשה גומא

הרמב”ם מבאר –

רמב”ם הלכות שבת פרק כא הלכה יז

המשמר שמרים תולדת בורר או מרקד הוא, לפיכך אף על פי שמותר לסנן יין צלול או מים צלולין בסודרין או בכפיפה מצרית, לא יעשה גומא בסודר שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבא לשמר במשמרת, וכן אסור לתלות את המשמרת כדרך שהוא עושה בחול שמא יבא לשמר

כלומר, איסור יצירת הגומא היא חשש שמא ישתמש במשמרת. אם כך, זעירי אומר את הדין העקרוני – שמותר לשמר יין צלול במשמרת. אך ישנה תקנה אחרת – לא לסנן, גם את מה שמותר לסנן, באופן שיביא אותו לידי שימוש במשמרת. לכן כאשר משתמש בכפיפה מצרית, אסור לעשות גומא, ובוודאי שאסור להשתמש במשמרת הייעודית.

לכן מסקנת הרמב”ם שונה ממסקנת הרשב”א –

רמב”ם הלכות שבת פרק ח הלכה יז

המשמר יין או שמן או מים וכן שאר המשקין במשמרת שלהן חייב, והוא שישמר כגרוגרת, אבל מסננין יין שאין בו שמרים או מים צלולין בסודרין ובכפיפה מצרית כדי שיהא צלול ביותר

גם כאשר הרמב"ם מתיר את סינון היין הצלול, הוא לא מתיר לסנן במשמרת.

ברם מרכבת המשנה דייק אחרת –

ברמב"ם כתוב שמסננים את היין הצלולים, כדי שיהיו צלולים ביותר. כלומר, מדובר ביין שאיננו צלול ביותר, שמסנן אותו כדי שיהיה צלול ביותר. מרכבת המשנה מסיק שבעצם גם הרמב"ם מתכוון שרק יין שעוד יש מה לסנן ממנו אסור לסנן במשמרת, אלא רק בסודר וכדו'.

מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות שבת פרק ח הלכה יד

אמנם דברי רבנו נראה דאיירי נמי בעכורין קצת וכדעת הרשב"א שכן כתב כדי שיהיה צלול ביותר אלמא דבעכורין מיירי, מה שאין כן בצלולין ממש פשיטא דמותר לשמר אפילו במשמרת, דאינו בורר כלל

❖ שיטת האגלי טל – תלוי במחלוקת הבבלי והירושלמי בהגדרת מלאכת בורר

אגלי טל מלאכת בורר ס"ק ו אות ח

הט"ז התיר להוציאה עם מעט משקה יחד. ולכאורה דברי הירושלמי הוי תיובתיה, דירושלמי איתא "יש בורר צרורות כל היום ופטור כל זמן שלא בירר כל הצרורות". הרי דאף שהצרורות לבדם בלא אוכלין, בתר אוכלין אזלינן, שלא נתבררו, ופטור. הכי נמי להיפך – כיוון שהכוס נתברר, אף שהפסולת לא נתברר, שהוא עם מעט משקה – יתחייב. אך ביארנו ... דגמרא דידן אינה סוברת כן. וטעם מחלוקתם דגמרא דידן סוברת דבורר פסולת נחשב הבירה בפסולת, וכיוון שהפסולת נתברר – חייב. ממילא כשהפסולת לא נתברר, לא חשוב בורר פסולת

בהרחבות לשיעור הקודם למדנו את הברור שעשה האגלי טל, והראה שיש מחלוקת בין הבבלי והירושלמי בהגדרת מלאכת בורר. לפי הירושלמי, מלאכת בורר מוגדרת בכך שיש תוצר של אוכל שנעשה נקי. במקרה של הט"ז, אמנם אין ברירה סופית של הפסולת, אבל המשקה שבכוס נעשה נקי. על כן היתר זה אינו מתאים לשיטת הירושלמי, אלא לשיטת הבבלי בלבד.

❖ דברי הציץ אליעזר באריכות

שו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן מו

על דבר תמצית התה הנתונה בכלי אשר על יד פיה מבפנים ישנה מסננת העשויה מתחילת יצירתה, אם מותר לשפוך ממנה התמצית בשבת לכוס - המים כדי לשתות תה, ואם יש לדקדק שלא יגיעו כמות התמצית לכדי התערבותה עם עלי - התה משום חשש בורר.

(א) הנה בשו"ע אורח חיים סימן שיט סעיף יד נפסק דמותר לערות בנחת מכלי לחבירו, ובלבד שיזהר שכשיפסק הקילוח ומתחילין לירד נצוצות קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת יפסיק ויניחם עם השמרים, שאם לא יעשה כן הניצוצות מוכחי שהוא בורר, ומבאר המג"א בס"ק ט"ו דהשו"ע מיירי ברוצה לשתות לאחר זמן, דאז אפילו בלא כלי אסור, אבל לאלתר שרי, וכך פוסק המשנה ברורה בס"ק נ"ה, דמיירי לשתות לאחר זמן, דאם בדעתו לשתות לאלתר הלא קיימא לן דאוכל מתוך פסולת, כשבוררם שלא על ידי כלי, מותר אם בדעתו לאכול מיד, וכאן, אף שמערה מכלי לכלי, מכל מקום עיקר הברירה נעשה על ידי ידיו. ואם כן דון מינה דהוא הדין גם בנידוננו מיקרי זה שזה נעשה על ידי ידיו. ומכיון שדעתו לשתות מיד מותר, וכן הוא הדין אם מוזג לאחרים והאחרים דעתם לשתותם מיד ג"כ נקרא זה לאלתר ומותר.

ומה שישנה מסננת מבפנים הכלי על יד שפיכת הפה, נראה דזה לא משנה, מכיון דהשופך אין דעתו לכך, וישנם כאלה שלא יודעים אפילו שישנה מסננת כזאת מבפנים, והרבה גם לא איכפת להם אפילו אם יצאו ויתערבו מעלי - התה עם התמצית.

(ב) ולמעשה ניתן להבחין בכאמור גם מדברי המשנה ברורה, כי בחיי אדם ה' שבת כלל ט"ז סעי' ט' פוסק דכששותין קאווע /קפה/ צריכין ליזהר שלא לשפוך כל הצלול מן הקאווע השחוק דהוי כבורר, ומכל שכן כשאינו שותה עכשיו, רק שמסנן לבו ביום, ומכל שכן כשמסנן על ידי כלי שיש בו נקבים קטנים דאסור, אפילו כוונתו לשתות תיכף, ואפשר דחייב, ואילו המשנה ברורה, מתוך שדוחה מהלכה דברי החיי אדם שסובר לאסור אפילו כשרוצה לשתות מיד ומנימוק משום דאף שמערה מכלי לכלי מכל מקום עיקר הברירה נעשה על ידי ידיו, מתוך כך אינו מזכיר גם מזה שכותב החיי אדם שיש לאסור מיהת כשמסנן על ידי כלי שיש בו נקבים קטנים. ולכאורה מדוע לא מזכיר המשנה ברורה לאסור על כל פנים כשמסנן על ידי כלי שיש בו נקבים קטנים, ולמה מזכיר לאסור רק באם נתן קיסמין בפי הכלי שמערה בתוכו כדי שישתן? אלא מוכח שסובר היה המשנה ברורה שמכיון שמכריע דלא כהחיי אדם (על יסוד דברי גדולי הפוס' בזה), ושגם במערה מכלי אל כלי מקרי שנעשה על ידי ידיו, אם כן הוא הדין גם כשמסנן על ידי כלי שיש בו נקבים קטנים מיקרי זה אפילו הכי גם כן נעשה על ידי ידיו, ומותר כשבדעתו לשתות לאלתר, והיינו כנ"ל.

וכמו כן מוכח דבר זה גם מדברי הערוך השלחן בסי' שיי"ט סעי' ל"ה דכותב וז"ל: מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ובלבד שיזהר שכשיפסוק הקילוח ומתחילין לירד נצוצות קטנות הנשופות באחרונה מתוך הפסולת יפסיק ויניחם עם השמרים, וכן כששותים טיי או קאווא/תה או קפה/ נשאר הפסולת למטה ולא ישפוך עד הפסולת ממש שאם לא יעשה כן הני נצוצות והני פסולת מוכחי שהוא בורר, וכשאין הפסולת ניכר לאו בורר הוא, אמנם טיי או קאווא בשעת שתייה לית לן בה דכשם דק"ל בורר אוכל מתוך הפסולת ואוכל דדרך אכילה בכך הכי נמי דרך שתייה בכך עכ"ל, ומסתימת דבריו של הערוה"ש שסותם לפסוק בטיי או קאווא דבשעת שתייה לית לן בה וא"צ לדקדק וליזהר בכך שלא לשפוך עד הפסולת ממש, משמע שכוונתו להתיר בכה"ג אפילו כששופך מכלי שיש בו נקבים קטנים, או מסננת, דא"כ היה מפרש ומבאר בהדיא שבל בכה"ג אסור אפילו בשעת שתייה, דהא בזמנו כבר השתמשו כולם להחזיק את עלי הט"ה/התה/ עם התמצית בכלי המיוחד לכך אשר יש בו נקבים קטנים או מסננת, ואיך סתם הערוה"ש מלפרש דבר כזה שיכולים לבוא לידי מכשול מצוי אלא בודאי שסבור היה להתיר אפילו בכה"ג וכנ"ל.

(ג) האמת נתנה להאמר שאמנם בספר שביתת השבת במלאכת בורר בס"ק כ"ט מעורר על זה הדבר שיש לאסור בשפיכת הטיי מהטשאניק/מהקומקום/ כשמגיע לכדי שפיכת טיפין וטיפין ובפרט שעשוי הברזא/הברז/ כמו מסננת ודומה לנפה וכברה, ולכן כשמגיע לבסוף להעלין הי' צריך להניח מעט מהצלול, ומתפלל על שלא ראינו נזהרים בזה, וכותב בשם הרה"צ מו"ה יעקב מאיר מ"ץ דמינסק שאמר לו שהוא נזהר בזה, ונשאר בצ"ע, ועוד לו להלן מזה בס"ק מ"ט שמביא גם בשם הגר"ח זוננפעלד שאמר לו ג"כ שראוי לכתחילה להזהר בזה יע"ש, וכ"כ לאסור בכה"ח סי' שיי"ט ס"ק ק"י"ג בשם ספר בית מנוחה ע"ש.

אולם גדולה היא גם סברתו לקולא שכותב בזה לצדד השביתת השבת שם בס"ק מ"ט, והוא דאפשר דמה שנוהגין להקל בזה הוא משום דמשתתי הכי גם בעוד העלין שם ע"י שיסנן בשיניו, וסברתו זאת נסמכת על מי שגדול הי"ה הלבוש ז"ל כפי שמציין אליו (ושמביאו במלאכת מרקד אות י"א) שכותב שמשקין שיש בהן קיסמין וקשין מותר לסנן ואין זה בורר משום דאפשר למשתי אותו המשקה על ידי הדחק בעוד הקשין והקסמין בתוכן והיה יכול לסנן המשקה בדרך שתי' בין שיניו לפיכך מותר לסנן במשמרת עיין שם, וא"כ מינה במכש"כ שמותר לכגון נידוננו שג"כ יכול לסנן בין שיניו, ולא עוד אלא שאצל הרבה אין אפילו קפידא אם יבלעם, ונוסף לזה הא אין אפילו כוונת סינון כלל כנז', [ומה שמביא שם השביתת השבת גם מהגאון הגר"ח ד"סין ז"ל שבביתו לא היו מכינים לש"ק הסענס/התמצית/ של הטיי בכלי בפי"ע = בפני עצמו = רק היו משימים את הכל בבקבוקים גדולים, הנה אין כל הוכחה שהיה זה משום זאת החששא כדעו"ש וכן ממ"ש עוד מזאת השמועה במלאכת מבשל ס"ק ע"ד יעו"ש ואכמ"ל].

וכה ראיתי גם בספר קצות השלחן בסי' קכ"ה בבדי השלחן ס"ק כ"א שתופס לעיקר רישא דדברי השביתת השבת בזה, והוא משום דמשתתי בלא"ה, וכי כגון נידוננו א"צ אפילו לסברת הלבוש דאפשר לשתות ע"י סינון בשיניו, כי עלי הטיי לא דמו כלל לקסמין, דאינם פסולת כלל, וכמה פעמים נותנין עלין בתוך הכוס ומערין עליהן מים חמין, ובקסמין אינו רוצה להכניס קסמין לפיו, אבל עלי הטיי מקרי אין קפידא אם יכנסו לתוך פיו ואח"כ ירוק אותם, וגם אם יבלע אחדים מהם אין בכך כלום, ולכן לכו"ע מקרי זה משתתי בלא סינון ושרי עיין שם.

ובאמת מצינו סמוכין לזה גם בספר לב חיים להגר"ח פלאגי ז"ל בח"ב סי' מ"ח, דנשאל שם אודות מי שהיה שותה בשבת כוס של משקה קאב"י עם אסוקא'ר/קפה עם סוכר/ וראה בתוך הכלי עפרורית דקה מן הדקה. וכשהניח אצבעו נדבק ע"י המשקה באצבעו, אם יש בזה משום בורר, ובדברי תשובתו כתב כמה צדדי היתר והראשון שבהם הוא, כי כיון דבלא"ה אינו דבר מאוס ואיסור ויכול היה לשתות ע"י הדחק א"כ אין זה נקרא בורר פסולת מתוך אוכל וכמו"ש בשבת ק"ט ע"א אמר זעירי נוטל אדם יין צלול ומים צלולים לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש, אלא כיון דמשתתי הכי לאו מידי קעביד, ופירש הסמ"ג ז"ל במלאכת חדש וז"ל ואינו חושש משום בורר אפילו שיש קסמין או קשין יכול לסנן במשמרת ואין זה בורר הואיל ויכולין בלא"ה לשתות וכן פי' בעה"ת יע"ש, וגם מרן הבית יוסף /או"ח/ בסוף סי' שיי"ט עמ"ש הרא"ש בתשו' דמים שיש בהם תולעים וכו' כתב וז"ל וני"ל דלא איצטרך הרא"ש לה"ט אלא בתולעים וכו' אבל אם קשין וקסמין דבלא סינון נמי היה משתתה ע"י הדחק בלאו ה"ט נמי שרי דלא היינו בורר, וכן כתב הרב הלבוש ז"ל שם בסי' שיי"ט וכו' וכ"כ הרב טל אורות ז"ל במלאכת זורר ובורר דל"א ע"ג שאחר שהביא דברי הרבנים הנ"ל כתב וז"ל שמעינן מכל זה דלא שייך משום בורר אלא בדבר שאי אפשר לשתות או לאכול בשום אופן אם לא ע"י ברירה אבל אם בלא"ה אפשר לשתות אפילו ע"י הדחק בעוד שהקשין בתוך המים יכול לסנן אפי' במשמרת ומכ"ש דמותר להוציא קשין וקסמין בידו מתוך היין והמים וכו' כיון דמשתתי בהכי נמצא דלא מידי קעביד ואין לחוש משום בורר כלל וכו' יע"ש ונראה לומר דל"מ אם זה אדם אינו איסטניס וכו' דודאי יכול לאוכלו מיקרי ולא הוי בורר פסולת מתוך אוכל. אלא אפילו אם יהיה איסטניס דמקפיד עליו ולגבי דידיה הוי זה פסולת מותר וכו' דאפילו איסטניס לא קפיד כ"כ קפידא גמורה כי מיקרי יכול לאוכלו ע"י הדחק עכ"ד הלב חיים עיין שם, (ויעוין בציונים שמציין בזה גם בספרו רוח חיים או"ח סי' שיי"ט סק"ג עיין שם).

נמצינו למדים מדברי הגר"ח פלאגי ז"ל שג"כ ס"ל כהנז"ל ועוד הוסיף חיזוק לדבר בהביאו מקורות נוספים לסברא האמורה, ושכל שאינו דבר מאוס ואיסור ויכול היה לשתות אפילו ע"י הדחק אין בכה"ג איסור בורר כי לא שייך בורר אלא בדבר שאי אפשר לשתות או לאכול בשום אופן אם לא ע"י ברירה, וא"כ דון מינה להתיר גם בנידוננו בנתינת התמצית לתוך המים אפילו דרך המשפך הצר ואפילו אם עשוי במסננת, ומפורש סבור ככה הגר"ח פלאגי ז"ל בספרו כף החיים סי' ל' אות כ"א, שעל דברי הבית מנוחה (שהובא בכה"ח כנ"ל) שסובר לאסור בזה, כותב שבמקום אחר

השיב על דבריו ע"ש, ואם כי לא ציין המקום הברור שהשיב על דבריו, אבל דבריו האמורים בספרו לב חיים הנ"ל מהוים כבר התשובה על דברי הבית מנוחה, וההוכחה הנגדית שמותר בכגון דא. (ג) כמו כן כאשר ביארתי לעיל די"ל דבנידוננו (אפילו אם ישנו בזה דין בורר) הוי זה כברירה ביד ולא כשימוש ממשי במסגרת עד שיהא נקרא כבורר בכלי, ראיתי שהעלה באמת כן הגאון החזו"א ז"ל בסדר מועד סי' נ"ג ד"ה מן האמור נלמד דמתחילה כותב, דבעלי תה שזכרין [צ"ל: שזוהרין] שלא לסנן כל התה מן העלים, היינו נמי משום שהמים הסמוכים להעלים חשיבי מעורבין, אבל המים הצפין ע"פ העלין לא חשיבי מעורבין, ולפי"ז אם נעכרו העלים בתוך המים ע"י תנועה חזקה אין לערות בשעה ההיא עד שיחזרו ויצללו, אך לאחר מיכן שדא נרגא בזה ויהי כמשיב לאמר: דמיהו אפשר כיון שאין כאן שימוש בכברה ממש, אף שיש בפנים כנגד חוטמה של כלי כעין רשת לעכב העלים מ"מ י"ל דלא הוי רק כדין ברירה ביד דמותר כשנוטל אוכל מתוך פסולת כדי לאכול מיד עכ"ל, ומתחזקים איפוא דברינו האמורים בזה.

(ד) מכל האמור יוצא לנו להלכה דיש להתיר לשפוך התמצית מהכלי שפיה צר או מסגרת נמצא בה, אל תוך כוס תה כדי לשתות מיד, ואפילו שלא לשתות מיד יש ג"כ מקום להתיר ולומר דבכה"ג לא מיקרי בכלל ברירה.